

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Dünyaya Dair Bir Kasidesi

An Ode on the World by Suleiman Seyhi of Kyustendil

Öz

Köstendilli Süleyman Şeyhî, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Balkan topraklarında yaşamış şairlerden biridir. Bulgaristan'ın batısında bulunan Köstendil'de dünyaya gelmiş olan şairin yaşadığı dönemde bu bölgede, özellikle Halvetî ve Nakşibendî tarikati yaygındı. Süleyman Şeyhî (v. 1235/1819-1820) de aynı zamanda bir Nakşi şeyhidir. Dini ve tasavvufi muhtevalı otuz yakın eser yazmış olan Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Divan'ı da vardır. Sosyal, kültürel, tasavvufi pek çok kavrama ve terime yer vermiş olan şairin Divan'ında dünya hayatına bakış açısını ve dünya algısını ortaya koyan bir kaside mevcuttur. Toplamda 27 beyitten müteşekkil olan manzume, Türk edebiyatındaki klasik kaside bölümlerine uygun olarak yazılmıştır. Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Divan'daki diğer kasideleri de göz önünde bulundurulduğu zaman bu durumun şairin üslup özelliği olduğu dikkati çekmektedir. Divan'da yer alan söz konusu kasidede dünyayı "âlem, cihân, dâr, dehr, dünya, hayâl" kelimeleri ile ifade eden Köstendilli Süleyman Şeyhî, onu vefasız, fani, gelip geçici, kıymetsiz olması, bir oyun ve eğlence mekânı olması gibi genellikle olumsuz yönleriyle tasvir etmiş; böylelikle tasavvufi ve edebî geleneğin dünya algısına uygun bir bakış açısı ortaya koymuştur. Buna karşın eşref-i mahlûkat olarak yaratılmış olan insanın inci, elmas, mücevher gibi kıymetli eşyalar mesabesinde oluşuna sıklıkla vurgu yapmıştır. Bu sebeple insanın fıtraten sahip olduğu değerine ve izzetine uygun bir tutum sergilemesi, gafletten uzak durması için birtakım uyarılarda ve tavsiyelerde bulunmuştur. Çalışmada Köstendilli Süleyman Şeyhî hakkında kısaca bilgi verildikten sonra söz konusu kaside açıklanmaya ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. Böylece son dönem süfi şairlerden olan Süleyman Şeyhî'nin ve şiirinin anlaşılması için katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köstendil, Süleyman Şeyhî, Nakşibendilik, Dünyâ, Kaside.

Abstract

Suleiman Seyhi of Kyustendil was one of the poets who lived in the Balkan lands during the last periods of the Ottoman Empire, specifically in the second half of the 18th century and the beginning of the 19th century. The Khalwatiyah and Naqshbandiyya sects were widespread in the region during the period of the poet's birth in Kyustendil, which is located in the west of Bulgaria. Suleiman Seyhi was also a Nakshi sheikh, and he wrote nearly thirty books with religious and mystical content, including a Diwan. In the Diwan, there is an ode that consists of 27 couplets and includes many social, cultural, and mystical concepts and terms, revealing his view of the world and his perception of it. It is worth noting that this poem was not written in accordance with the classical eulogy sections in Turkish literature, which is a stylistic feature of Suleiman Seyhi of Kyustendil, as seen in his other eulogies in the Diwan.

In the aforementioned ode in his Diwan, Suleiman Seyhi of Kyustendil described the world as "universe (âlem, cihân, dâr, dehr, dünya), and dream (hayâl)", conveying a viewpoint in line with the mystical and literary tradition's perception of the world as disloyal, ephemeral, temporary, and worthless. Nevertheless, he stressed the value of human beings as valuable as pearl, diamond, and jewel, offering advice and warnings to encourage people to behave in accordance with their worth and stay away from heedlessness. The study aims to analyze the eulogy and contribute to the understanding of Suleiman Seyhi, one of the last period süfi poets, and his poetry by providing brief information about him.

Keywords: Kyustendil, Suleiman Seyhi, Naqshbandiyyah, World, Ode.

Melek Dikmen

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Turkish Islamic Literature, melekdikmen@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8035-2097>, <https://ror.org/04fjtte88>

Makale Türü-Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 23.01.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 22.03.2023
Yayın Tarihi/Date Published: 25.03.2023

Atf / Cite as: Dikmen, M. (2023). Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Dünyaya Dair Bir Kasidesi. *Turkish Academic Research Review*, 8 (1), 138-156.

Değerlendirme/Peer-Review: Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board), Double anonymized-Two external.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

Yayıncı/Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Melek Dikmen

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Köstendilli Süleyman Şeyhî, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın başlarında Balkan coğrafyasında yaşamış şairlerden birisidir. h. 1163/m. 1750'de, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde bulunan Köstendil'de¹ dünyaya gelmiştir. Künyesi *Şeyh Mollazade Süleyman Şeyhî-i Köstendili-i Nakşibendi Efendi* olan şair, Köstendil'in varlıklı ailelerinden Mollazâdeler'e mensuptur. Şairin hayatı hakkında bilinenler daha çok *Bahrü'l-Velâye*, *Lemeât* ve *Terkîbât-ı Erbaîn* adlı eserlerine dayanmaktadır. Aynı zamanda Nakşî şeyhi olan Süleyman Şeyhî (Gökdemir, 2020), bu özelliğini kalemiyle de bütünleştirmiş, dinî-tasavvufî edebiyat sahasında otuza yakın Türkçe eser meydana getirmiştir.² Bu bağlamda ön plana çıkan eserlerinden birisi de *Divan*'dır.

Divan'ında aşk, tevhid, Hz. Peygamber, Nakşibendilik ile ilgili terimler, yaratılış üzerine tefekkür, vahdet-i vücûd gibi farklı unsurlara değinen Köstendilli Süleyman Şeyhî, dünya ile ilgili hususlara da temas etmiştir. Şairin dünya hayatına bakışının, tasavvufî edebiyatın geleneksel anlayışı ile uyumlu olduğu görülmektedir. Şaire göre dünya, insanların belli bir süreliğine sıra ile (devr ile) gelip gittiği (Kundakcı, 2018, s. 162), konakladığı bir yerdir. Dünyaya meyledip gönül vermek, insana zevk ü sefa getirmek şöyle dursun, aksine cevr ü cefa getirmektedir (Kundakcı, 2018, s. 189). Şaire göre dünya hayatının gelip geçici olduğunu, ahiretin tarlası olduğunu (Kundakcı, 2018, s. 204, 293) unutmayıp ona göre hareket etmek gerekmektedir:

Geçip dünyâ vü 'ukbâdan harîm-i vasla er Şeyhî

Sarây-ı Hazret-i 'İzzetde it kendine yer peydâ

(Kundakcı, 2018, s. 78)

Kendisi de şeyh olması hasebiyle şairin, tasavvufî edebiyattaki dünya anlayışı ile bağlantılı bir anlatımı söz konusudur. Zira sûfilere göre dünya, insan için haz unsuru taşıyan her şeydir. İnsanın, dünya ile kalp ve beden olmak üzere iki noktadan bağlantısı vardır. Kalbin bağlantısı dünyaya karşı sevgi beslemek ve bağlanmak, beden bağlantısı ise dünya malından ibarettir. Bu seviyede, kalbin bağlantısına bâtinî dünya, beden bağlantısına ise zâhirî dünya denir. Bâtinî dünyanın tüm insanî eğilim ve tutumlarla, zâhirî dünyanın ise maddî unsurlarla sıkı ilişkisi vardır. Sûfiler, geçici ve fani oluşu yönüyle dünyaya bağlanılmaması gerektiğini söylemişlerdir. Bununla birlikte temel tasavvuf klasiklerinde sûfilerin kötülediği şey, doğrudan doğruya dünyanın kendisi değildir. Zira dünya, coğrafi manada değil ahlâkî nitelik taşıyan bir kavramdır. Yani tasavvuftaki dünya kavramını bugünkü anlayıştan ayıran şey, değer perspektifli bakıştır. Buna göre kötü olan dünyanın bizatihi kendisi değil, kişideki dünya algısı, dünyanın insan için ifade ettiği anlamdır. Başka bir deyimle, insanın şuur altında ve bilinç âleminde işgal ettiği yer, iç dünyasında anlamlandırdığı şeydir (Erginli, 2006, s. 123; Güler, 1999, s. 33-49).

Köstendilli'nin dünya anlayışını net olarak ortaya koyan ifade, *Mir'âtü'l-Muvahhidîn*'de şöyle yer almaktadır: "Zira, dünya nedir ki ondan ictinâb oluna. Eğer dünya bir lokma olup dervişin ağzına verseler azdır. Zira, Hakk'ın mahbûb ve makbûl kulları lâıyk değildir ki, muhtaç olalar. Belki, âlemin onlara muhtaç olması revadır." (Yıldırım, 2019, s. 244) İnsanın, içinde yaşadığı dünya hayatına kayıtsız kalması elbette düşünülemez. Ancak şaire göre asıl mühim mesele dünyaya muhabbetin ölçüsünü ayarlamaktır. İhtiyacından fazlasını yanında bulundurmamak ve dünyalıkla hususunda hırs yapmamak temel ölçü olmalıdır. Şairin dünyaya bakışını anlamlandırmada fakr anlayışı da önem arz etmektedir. Köstendilli dünya karşısında pasif kalmayı tasvip etmemekte, çalışıp çabalamak gerektiğini de vurgulamaktadır. Onun önemli ilham kaynaklarından biri olan *Nefahâtü'l-Üns* adlı eserinde de belirttiği üzere, ziraatla uğraşan bir kimse daha önce yüz kile/ölçek buğday elde ederken, derviş olduktan sonra çalışmayı ihmâl ederek, elde ettiği ürün miktarını doksan kileye düşürürse, eksik

¹ Osmanlı döneminde bir sancak merkezi olan Köstendil hakkında bkz. (Akalın, 2015, s. 1674-1694; Canım, 2021, s. 289-300).

² Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin hayatı ve eserlerine dair detaylı bilgi için bkz. (Yılmaz, 1989, s. 25-76; Yılmaz, 2020, s. 13-41; Yıldırım, 2019, s. 39-146; Ceyhan, 2010, s. 108-109).

olan on kile için cezalandırılır. Zira çiftçilik görevinde gevşeklik göstererek mahlûkatın kursağından on kile eksiltmiş olur. (Yıldırım 2019, s. 244)

Şeyhî'nin farklı şiirlerinde dünya ile ilgili birtakım tavsifler yapılmakla birlikte *Divan*'daki beşinci kaside,³ baştan sona şairin dünya hayatına bakışını ortaya koymaktadır. Aruzun “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün” kalıbı ile yazılmış olan kaside, 27 beyitten müteşekkildir. Şairin bu kasidesinin de, diğerlerinde olduğu gibi⁴, klasik kaside üslubundan farklı oluşu dikkati çekmektedir. Şeyhî'nin kasidelerindeki üslup özelliği, konu bütünlüğü olmakla birlikte nesib, teşbib, girizgâh, tegazzül, fahriye, dua... gibi kasidenin bütün bölümlerinin bulunmayışıdır. Girift tamlamalar ve ağır benzetmeler de yer almamaktadır. Bu sebeple şairin kasidelerini, klasik kasideler içinde saymak zordur (Kundakcı, 2018, s. 29; Güleç, 2020, s. 245). Buna göre incelediğimiz kasidede ilk beyitten son beyite kadar asıl konu, biraz da nasihat ve tavsiye ağırlıklı bir şekilde işlenmiştir. Kasideler çoğunlukla övgü amaçlı yazılmakla birlikte Köstendilli'nin şiiri herhangi biri için yazılmamış olduğundan memduhu da medhiye bölümü de bulunmamaktadır. Son beyit, hem fahriye hem de dua olarak değerlendirilebilir. Zira son beytin ilk mısraında şair, kendi şiirini “nev-zemîn” olarak nitelendirirken ikinci mısradan dua ve niyazda bulunmaktadır. Genel itibarıyla mürşidâne ve hâkimane bir üslupla söyleniş ve nasihat ağırlıklı bir kaside oluşu dikkati çekmektedir. Şeyhî'nin kasidelerinin genel anlamda bir tasavvuf risalesi şeklinde değerlendirilebileceğini ifade eden Güleç, sadece kasidelerinden hareketle Şeyhî'nin tasavvuf dünyasını keşfetmenin mümkün olduğunu söylemektedir (Güleç, 2020, s. 246). Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin dünyaya bakış açısını, konuyla ilgili uyarı ve öğütlerini ihtiva eden söz konusu kaside, bu çalışmada tahlil ve şerh edilmeye çalışılacaktır.

1. Lu‘b-ı sıbyân gibidir bu kâr-ı ‘âlem dinle â

Dün ü gün ‘ömrünü lu‘b-ı dehrile itdin hebâ

Kasidenin ilk beyti, dünya hayatının fani olduğuna dikkat çekerek başlamaktadır. “Dünya hayatı, bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için âhret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?” (En‘âm, 6/32)⁵ mealindeki âyet başta olmak üzere Kur‘ân-ı Kerim’de bu hususa sıkça işaret edilmektedir. Konu ile ilgili âyetlere telmihte bulunan şairin “lu‘b” ifadesini tekrar sanatından istifade ederek “lu‘b-ı sıbyân, lu‘b-ı dehr” terkipleri ile aynı beyit içinde iki kez kullanması dikkat çekicidir. Zira beyitteki “lu‘b-ı sıbyân” ifadesi, çocuk oyunu anlamına gelmektedir. Dünyadaki yapıp ettiklerimizin (kâr-ı ‘âlem) gelip geçici olduğunu ifade etmek için şairin kullandığı bu terkip, aynı zamanda bir şeyin basit, önemsiz ve değersiz oluşunu vurgulamak için kullandığımız “çocuk oyuncuğu” (Ayverdi, 2011, s. 239) deyimini de hatırlatmaktadır. Çocuğun oyuna daldığında zamanı unutmaması ve ne kadar oynarsa oynasın eğlenmeye doyamaması gibi insan da dünyada sahip olduğunu düşündüğü mallar ve güzelliklerle oyalanırken ahireti unutmaktadır. Köstendilli aklını başına toplamayanların ömrünü gece gündüz “dünya oyunu (lu‘b-ı dehr)” ile heba edip tükettiğini, daha hayırlı olan ahiret yurdunu unuttuğunu dile getirmektedir. Şair bir anlamda, insana bahşedilen ömrün farkına varılarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Hayatın “oyun” olduğunu iki kez hatırlatırken şairin “dinle â” ünlemine kullanması, verdiği nasihatın önemine bir işaret olup âdeta bu nasihatı can kulağı ile dinlemeyi salık vermektedir. Zira bu öğüt, kulağa küpe edilesi cinstendir. Dünya hayatının faniliğine aldanmama hususu, şairlerin çoğunun dile getirdiği bir nasihattir (Polat ve İslamoğlu, 2018, s. 213-238). XVII. asrın meşhur gazel ustası Şeyhülislâm Yahyâ'nın;

³ Kaside için bkz. Köstendilli Süleyman Şeyhî, *Divân-ı Şeyhî-i Köstendilî*, İstanbul Üniversitesi TY. 1784, 4a-5a. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty01784.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

⁴ Bahariyye kasidesi örneği için bkz. Dikmen-Çetin, 2020: 289-302.

⁵ Ayrıca bkz. (Kur‘ân-ı Kerim 29:64; 47:36; 57:20).

Güler oynardı dil bâzîçeğâh anlardı dünyâyı

Kanı ol şevkler ol üns ü hâletler o âlemler

(Ertem, 1995, s. 82)

beyti ile dile getirdiği gerçek de Köstendilli ile benzerdir.

2. Kelbe teşbih eyledin bir cîfe için kendini

Bilmedin kendinden özge dehr içinde lâ fenâ

İlk beyitte dünyayı “çocuk oyunu” olarak nitelendiren Süleyman Şeyhî, ikinci beyitte “Leş (hükümünde olan dünya) için kendini köpeğe çevirirsin.” diyerek dünya hayatını “cîfe”, yani kokmuş ceset, leş şeklinde anlatmıştır. Böylelikle dünyanın değersizliğine işaret etmek amacıyla şair, “Dünya cîfedir (leştir), tâlipleri de köpeklerdir.”⁶ şeklindeki rivayete telmihte bulunmuştur. Bilindiği üzere Kur’ân-ı Kerim’de insanlar tarafından yenilmesi haram kılınan şeylerin başında “leş (meyte)” gelmektedir (Kur’an-ı Kerim 2:173; 6:145, 16:115). Hatta leşin, görüntüsü ve kokusuyla insanları tiksindirdiği de bir gerçektir ve bunları yemeye talip olanlar, yine hayvanlardır. Şair, beytinde bu durumu vurgularken ahsen-i takvim olarak yaratılan ve kıymeti itibarıyla üstün bir konumda olan insanın durumuna da işaret etmektedir. Aklını kullanan ve sırat-ı müstakim üzere olan kişi a’lâ-yı illiyyîn (yücelerin en yücesi) makamına yükselebilirken elest bezminde verdiği sözleri unutup leş hükümündeki dünyaya aldananlar da esfel-i sâfilîne (aşağıların aşağısı) düşebilir. Buradan hareketle şair, insana özündeki elması parlatmasını söylemekte; sadece konuşma, yeme içme özelliklerine sahip hayvanlara dönüşerek özündeki elması kömüre çevirmemesi hususundaki uyarıyı teyit etmektedir. İkinci mısradaki aynı zamanda insanın kendini dünyada ebedî zannetmesi yanılığına da vurgu yapılmaktadır. “Bilmedin kendinden özge dehr içinde lâ fenâ” ifadesi, insanın, faniliği unutup dünyayı ve onun içinde yer alanlarla birlikte kendini bâkî görme hususunu dile getirmektedir. Şairin her iki beyitte de dünya için dehr kelimesini kullanımı ayrıca dikkati çekmektedir.

3. Bâ-i besmeledir gönül cümle cihânın tohumdur

Hep anın vasfıdır elfâz-ı hurûf-ı tâ vü sâ

Üçüncü beyitte şair, gönlü besmelenin bâ’sına benzetmiş ve aynı zamanda bütün cihanın tohumu olduğunu dile getirmiştir. “Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla başlarım” anlamına gelen ve her hayrın başı olan besmele, Müslümanın dilinden düşmeyen virdidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in, Allah’ın ismiyle başlanmayan işlerin bereketsiz ve neticesiz kalacağını (Bedruddin el-Aynî, t.y., I, s. 11, 102) belirten hadisi akla gelmektedir. Her işe “Bismillâh” denilerek başlandığından İbn Arabî, “Allah’a göre kün (ol) ne ise insana göre besmele de odur. Besmele insana bir şeyi yapma ve meydana getirme gücü ve iradesi verir. Allah kün ile, kul besmele ile yapar.” demektedir (Uludağ, 2012, s. 73). Bu rivayetler ışığında Müslümanlar arasında sözlü olduğu kadar yazıda da en çok tekrarlanan, gerek teberrüken gerek usulen gerekse tezyinî olarak çeşitli şekillerde en fazla yazılan âyetlerin başında besmele gelmektedir. Günlük hayattaki kullanımı ve sanata yansımalarının yanında yazışmalarda da besmele üst sırada yer almakta, ne zaman ve nasıl başladığı kesin olarak tespit edilememekle birlikte bilhassa

Osmanlıların son devirlerinde özel yazışmaların başında besmele yerine sonu içe kıvrık be harfi şeklinde ( ) işaretinin kullanıldığı görülmektedir. Bunda, üzerinde Allah adı yazılı bulunan kâğıtların ayakaltına düşmesinden doğacak saygısızlıkların önüne geçebilme arzusunun önemli rolü olmuştur (Derman ve Uzun, 1992, s. 533). Beyitte de, “bâ-ı besmele” terkihi ile besmeleyi sembolize eden ve ilk harfi olan “bâ”nın kullanımı dikkati çekmektedir. Köstendilli bâ harfini, açılımı olan besmeleye işaret etmesi yönüyle bütün cihanın tohumu olarak nitelendirmiştir. Çünkü besmele ile başlayan her şey bereketlenmektedir.

⁶ Zebîdî, rivayetin manasının sahih olduğunu, ancak lafzının sabit olmadığını zikretmiştir. (Zebîdî, 2017, III, s. 262).

Beyitte de işaret edildiği üzere (ث-ت-ب) hep aynı harfin lafızlarındandır. Zira yazılışı itibariyle be harfinin teknesinin altına veya üstüne konulan noktalara göre te ve se harfleri ortaya çıkmaktadır.

4. Bunca yıl enfâsını yok yire zâyî' eyledin

'Ömrüne yazık değil mi Hakka dön ey dil kucâ

Bu beyitte şair, nidâ sanatından istifade ederek "ey dil" hitabı ile gönle seslenmeye ve tavsiyelerde bulunmaya devam etmektedir. Dünya hayatında ziyan ve hüsrana uğrayanlardan bahseden şair, elest bezminde verdiği sözü unutup sırat-ı müstakimden ayrılmış olanların, kendine yazık ettiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Cenab-ı Hakk'ın verdiği nefesi zayi etmek yerine güzel yerlerde sarf etmek tavsiyesi manidardır. Necip Fazıl da;

Göz kaptırdığım renkten, kulak verdiğim sestem;

Affet, senden habersiz aldığım her nefesten...

(Kısakürek, 2018, s. 61)

demek suretiyle bu hakikati dile getirmiştir.

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin dünyaya aldananlara yönelttiği "Ömrüne yazık değil mi?" sorusu, şairin aslında cevabını bildiği bir sorudur. Amacı, tecahül-i arif sanatı yaparak muhatabını düşünmeye sevk etmektir. Adeta "gittiğin yol, yol değil; aslına rücu et ve Rabbine yönel!" tavsiyesinde bulunan Şeyhî, "Kucâ!" istifhamı ile muhatabını bir kez daha sarsmaktadır. Farsçada "Nereye?" soru edatına karşılık gelen kelime, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'deki "Hal böyle iken nereye gidiyorsunuz?" (Kur'an-ı Kerim 81:26) mealindeki âyeti de bize hatırlatmaktadır. İkinci kez gelen soru, yine teyit ve tekit amaçlıdır.

5. Görme misin hep gelen gitmiş değil mi 'âleme

Durma gez gaflet ile ammâ ecel üş geldi hâ

Dünya hayatının gelip geçici oluşunu, faniliğini vurgulayan Köstendilli, "Âleme gelen gitmiş değil mi?" diye sorarak hem tecahül-i ârif yapmakta hem de dikkatleri bu hususa çekmektedir. Aslında cevabını bildiği soruları tekrar tekrar sormakla, insanoğlunun cevabını bildiği halde gaflete düşmesine imâda bulunmaktadır. Çünkü insan "üç günlük dünya, yalan dünya, fani dünya, gidimli gelimli dünya..." diyerek hayatın kısıtlılığını ve faniliğini diliyle söylese de dünyaya ait şeylere bağlanılmaktan geri duramaz, hırslarının esiri olmaktan kendini kurtaramaz. Şair, bir yönden insanın bu husustaki gafletini de hatırlatmak istemektedir. Zira gaflet, nefsin arzularına uymak, zamanı boşa geçirmek, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak, değerli bir şeyin kıymetini takdir edememek, kalbin Hak'tan gafil olması, O'nu zikirden mahrum kalması demektir (Uludağ, 2012, s. 141). Mevlânâ bu hususu "Dünya nedir? Allah'tan gafil olmak; -dünya- kumaş, para, tartı ve kadın değildir. Din için yüklendiğin mal hakkında Resul "Helal mal ne güzel" dedi. Geminin içindeki su gemiyi batırır. Geminin altındaki su ise dayanaktır." (Mevlânâ, 2007, s. 91) şeklinde özetlemektedir. Ecelin çok yakın olduğunu, ne zaman geleceği belli olmadığı için her zaman hazırlıklı olmak gerektiğini söyleyen şair, "ecel üş geldi hâ!" diye uyarıyı güçlendirmektedir.

6. Devr ile bu dehre düştün bilmek için zâtını

Kenz-i bâtından 'âyân itdi süzüp kân-ı sehâ

Şair, insanın gaflet içinde olduğunu tekrar söyledikten sonra bu dünyaya geliş ve yaratılış gayesini gözler önüne sermektedir. Beyitte dikkat çeken kelimelerden birisi "devr" ifadesidir. Devir kelimesi tevriyeli bir kullanımla tasavvuftaki "devir nazariyesi" olarak da anlaşılmaktadır. Tasavvuf felsefesinde kullanıldığı anlamda devir, varlıkların Hak'tan gelişini ve tekrar O'na dönüşünü açıklayan bir nazariyedir. "Mutasavvıflara göre mutlak varlıktan tecellî suretiyle ayrılan bir nesne, çeşitli değişim safhalarından geçtikten sonra varlıkların en süflîsi olan madde mertebesine kadar iner. Sonra yükselmeye başlayarak yine çeşitli merhalelerden geçtikten sonra geldiği

noktaya ulaşır. Mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra inişe geçen ve alçalan bir nesne (umumi feyiz, vücûd-ı sâfî, mevcud, ilâhî nur) sırayla küllî akıl, dokuz akıl, dokuz nefis, dokuz felek, dört tabiat ve dört unsur seviyesine kadar düştükten sonra yükselişe geçerek yine sırayla madde, maden, bitki, hayvan, insan ve kâmil insan seviyesine kadar çıkar. Devir adı verilen bu yolculukta bütün merhalelerin oluşturduğu seyir çizgisi bir daire şeklinde düşünülür. İnişte katedilen yarım daireye “kavs-i nüzûl” ve “mebde”, çıkışta katedilen diğer yarım daireye de “kavs-i urûc”, “kavs-ı suûd”, “rücû” ve “meâd” gibi isimler verilir.” (Uludağ, 1994a, s. 231) ⁷ Kavs-i nüzul, insanın varoluş macerasının ruhlar âleminden dünya hayatına kadar olan kısmını kapsamakta iken kavs-i urûc dünya hayatını da içine alarak ebed çizgisinde devam eden kısmını ifade etmektedir. Beyitte geçen “devr ile bu dehre düştün” ifadesi de kavs-i nüzûlü tedai ettirmektedir.

Yüce Allah kâinatı görülmek, bilinmek yani kendini tanıtmak için yaratmıştır. Kâinatta da isim ve sıfatlarıyla tecelli etmiştir. Eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insanın gayesi, yaratıcıyı tanımaktır. Dünyada insanın bulunma amacı, şiirde “zâtını bilmek” olarak belirtilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Kur’ân-ı Kerim 51:56) buyurulmakta, zâtını tanıyıp bilmeleri ve beraberinde de kulluk etmeleri emredilmektedir. Bu gayeyi kendine düstur edinen kişi Rabbini bulur, ma’rifetullahı ulaşır. Hadîs-i kudsî olduğu ifade edilen “Kendini bilen Rabbini bilir” (Aclunî, 2000, II, s. 312-313) rivayeti de bu meyanda hatırlanmalıdır. Zira kendini tanımayan yaratana tanıyamaz.

Ayrıca beyitte tasavvufî literatürde “kenz-i mahfî” olarak bilinen “Ben bir gizli hazine idim; görülmek, bilinmek istedim bu yüzden âlemi yarattım.”⁸ (Aclunî, 2000, II, s. 155-156) rivayetine de “kenz-i bâtın” terkihi ile işaret edilmektedir. İlâhî zâtın, sonsuz tecellilerin kaynağı olduğu halde kendisinden herhangi bir eksilmenin söz konusu olmaması, O’nun bitmez tükenmez bir hazineye benzetilmesine sebep olmuştur. Mutasavvıfların âlemin yaratılışını ve varlığını muhabbet ve marifetle açıklamaları buna dayanmaktadır (Aydın, 2002, s. 258). Köstendilli aynı zamanda Allah’tan gelip yine Allah’a döneceğimizi de (devr) hatırlatmış, evrendeki her şeye ilahi aşkla bakıp marifete ulaşmanın önemini dile getirmiştir.

7. Bu denî dünyâyâ hasr itdin kemâl-i zâtını

Hîç sezâ mı âdem oğlu âdeme böyle ezâ

Şair iştikak sanatından istifade ederek dünyayı “denî” sıfatıyla zikretmektedir. Nitekim dünya kelimesinin “yakın olmak” mânasına gelen *düniv* kökünden türemiş “en yakın” anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olduğunu söyleyenlerin yanında “alçaklık, kötülük” mânasındaki *denâet* kökünden geldiğini ileri sürenler de bulunmaktadır (Uludağ, 1994b, s. 22). Köstendilli de ilk beyitten beri geleneğe uygun olarak dünyayı olumsuz vasıflarla nitelendirmekte, burada da alçak ve değersiz oluşuna “denî” vasfı ile vurgu yapmaktadır. Sûfiler, maddî arzuları ve geçici hevesleri ihtiva eden dünyayı bütün kötülüklerin kaynağı olarak görmüşler, onun insanı alçaltan ve dünyadaki asıl maksadını unutturan yönünü dile getirmişlerdir. Hakk’a ve hakikate erişmede en büyük engel olan dünyayı yeren Köstendilli, insana kadrini ve kıymetini hatırlatmaktadır. Eşref-i mahlûkat olan insanın dünyaya bağlanmasını anlamsız bulan şair, bu ezânın insana sezâ (uygun) olmadığını belirtmektedir. Âdem oğlu âdem, Allah’ın yeryüzündeki halifesi insan-ı kâmil, bütün ilahi isimlerin ve sıfatların mazharı olan insandır (Uludağ, 2012, s. 23). Hem Âdem peygamberi çağrıştıracak hem de insanlığa işaret edecek şekilde tevriyeli kullanılan “Âdem oğlu”, insanı kendine getirecek uyarı mesabesindedir.

⁷ Devir nazariyesi ve devriyeler hakkında ayrıca bkz. (Uzun, 1994, s. 251-253; Kemikli, 2000, s. 217-226; Uçman, 2014, s. 575-625).

⁸ Rivayetle ilgili değerlendirme için bkz. (Yıldırım, 2000, s. 98-99).

8. Sonı yok bir ad u şândır cümle dünyâ devleti

Sıdkile fikr it görürsin var mı mihnet hakezâ

Kasidenin devamında şair, “cümle dünya devleti” diyerek hayatta sahip olunan mal, mülk, para pul, çocuk, makam mevki gibi hususları ve bunların verdiği geçici mutluluğu hatırlatmaktadır. Zira bunlar insanoğlunun dünya hayatında üstünlük ve devlet olarak gördüğü hususlardır. Dünya nimetleri için “sonu yok” vasfının kullanılması, Hz. Peygamber'in insanın emellerinin ecelinden daha fazla olduğu hadisini hatırlatmaktadır.⁹ Bu dünya aldatmacalarının içinde doğru yolda kalmanın yani varlıkla imtihanın ne büyük eziyet ve bela olduğunun farkına varanlar, yalnızca sıdk ile tefekkür eden hakiki müminlerdir. Kasidenin hemen hemen her beytinde bir âyet veya hadise telmihte bulunan Köstendilli, burada da dünyada rahat olmadığı ile ilgili rivayeti (Ahmed İbn Hanbel, 1999, s. 128) hatırlatmaktadır. Dünya nimetleri hususundaki arzu ve isteklerimizin sonunun olmadığını; isim, unvan ve şan şöhret kazanmak için çabalamanın devlet değil mihnet getireceğini söylerken bizi tefekküre davet etmektedir. Bu tefekkürün sıdk ile yapılmasını da salık vermektedir. Sıdk ifadesi ile “samimi, hâlisane, içten ve yürekten” anlamının yanında tevriyeli bir söyleyişle “Allah’a gönülden bağlanıp yalan, gösteriş, maddî mânevî çıkar hesabı vb. kötülüklerden uzaklaşarak her gördüğünü hak bilip ona göre davranma, olduğu gibi görünme veya görüldüğü gibi olma durumu” (Ayverdi, 2011, s. 1099) anlamı da hatırlanmalıdır. Kelimenin tasavvufi anlamı da beytin genel manasına uygun düşmektedir.

9. Bu hayâl-i fânîye tapdın turalım ey kişi

Kanki lezzetden eser kaldı gönülde mâcerâ

Edebî metinlerde dünyanın sıklıkla vurgulanan bir özelliği, içindeki her şeyin gelip geçiciliğidir. Köstendilli de beytinde dünyanın bu özelliğini anlatmak için öncelikle “hayâl-i fânî” terkinini kullanmaktadır. Hayal, aslen olmadığı halde zihinde var olan şeydir; bu yönüyle şair zaten dünyanın gerçek olmadığını ortaya koymaktadır. “Vahdet-i vücûd felsefesine göre hayâl, vücudun aslıdır. Hayal sebebi ile olmadıkça, Hakk'ın esma ve sıfatı olmaz. Hayalde, Ma'bûdun ortaya çıkışının olgunluğu vardır. Hayal, bütün âlemlerin aslıdır.” (Cebecioğlu, 2004, s. 258). Bu anlatım Hz. Peygamber'e atfedilen “İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar.” (Ebû Nuaym el-İsfahânî, 1409, VII, s. 52) rivayetini hatıra getirmektedir. Kişi kendini tanıyamamışsa, uyku ve gaflet hali hakikati bilmeden, hissetmeden devam edecektir. Şairin hayal kelimesini fani sıfatı ile kullanması, dünyanın bâkî ve gerçek olmadığı tekidi mahiyetindedir. Bu olumsuz vasıflara rağmen “tapmak” fiilinin yer alması, dünyanın hayal olduğunu idrak edemeyen insanların haddinden fazla değer verip tutku ile ona bağlandıklarına işaret etmektedir. Buna ilave olarak dünyanın geçiciliğini vurgulamak isteyen şair, lezzetlerin ağızda bıraktığı tadın gelip geçici olmasından yararlanmaktadır. Lezzetin kendisi kalmadığı gibi gönülde vuku bulan olayların eseri dahi kalmamıştır. Şair “Ey kişi” diyerek nida sanatı yapmış ve “Lezzetleri dahi geçici olan bu dünyaya bel bağlama, fanidir. Baki olan yalnızca Allah'tır, unutma!” nasihatini vermiştir.

10. Şol muhabbetle bugün zevk ü safâ zann itdiğin

Cân gözün aç gör hele hep çekdiğin kuru cezâ

İnsan, Allah'ın en güzel şekilde yarattığı ve donattığı varlıktır. Teni ve canı ile bir bütün olan insanın teni bedenine, canı ise ruhuna tekabül etmektedir. İnsanın dış dünyaya açılan baş gözünden başka bir de can gözü (gönül gözü) vardır. İşte can gözü, insanda baş gözüyle görünmeyeni gören, sezen, hisseden manevi güçtür,

⁹ İbn Mes'ûd'un anlattığına göre Hz. Peygamber (sav.) bir kare çizdi ve onun ortasından geçerek dışarı uzanan bir çizgi; sonra karenin kenarından, ortadan dışarıya uzanan çizgiye gelecek şekilde küçük çizgiler çizdi ve şöyle dedi: “Şu, insandır. Şu da onu kuşatan ecelidir. Bu dışarı uzanan da emelidir. Şu küçük çizgiler de başına gelen musibetlerdir. Bunlardan biri başına gelmezse diğeri gelir çatar. O da olmazsa bir başkası gelir. Buhârî, Rikâk, 4.

basirettir. Can gözü ile bakan basiret sahibi kimseler, hakikati görebilenlerdir. Aksi takdirde dünya nimetleri karşısında hissettiğimiz maddî ve geçici hisler, zevk ü sefa gibi görünse de, dünyaya dalmaktan dolayı aslında cevr ü cefadır; gereksiz yere çekilen bir cezadır. Şair, “Gafletten uyan; dünya eğlencesine, masivaya aldanma ve nefsini terbiye et ki gönül gözün açılsın. Bu muhabbetle kendine gel ve dünya aldatmacalarının gafil kişilere verilen bir ceza olduğunun farkına var.” demektedir. Bu gaflet haline işaret etmek için kullanılan “zevk ü safâ zannettiğin” ifadesi manidardır:

11. Zen gibi ehl-i ‘ıyân içre oturmak bî-hüner

Hîç yaraşur mı begim merd olana kâr-ı nisâ

Bu beyitte şair, tasavvuf kültüründe yaygın olan bir teşbihten istifade etmektedir. Buna göre kadın (zen, nisâ) ve erkek (merd, bey) cinsinden bahsetmekte; dünyayı ve dünyalık işleri kadınlarla özdeşleştirmektedir (Çetinkaya, 2008, s. 324-327). “Beğim!” hitabıyla nidada bulunan şair, “Ehl-i ‘ıyân içinde hünersiz bir şekilde kadın gibi oturmak; mert, yiğit ve er olana kadın işleri yapmak hiç yakışır mı?” diye uyarıda bulunmaktadır. “Zen gibi” ifadesi günlük hayatta kullandığımız “kadın gibi” veya argoda kullanılan haliyle “karı gibi” söyleyişini akla getirmektedir. Zira bu söz, erkekler için “beceriksiz, güçsüz, korkak, döneke” (Akalin, 2011, s. 1328) anlamında yergi ve tahkir amaçlı kullanılmaktadır. Buna karşın erlik kavramı, önemli tasavvufî terimlerden birisidir. Aslında tasavvufta er olmak, cinsiyet ayrımı olmaksızın dünyaya ve içindekilere gönlünü kaptırmadan durabilmeyi ifade etmektedir (Uludağ, 2012, s. 292). Zira genel anlamda İslam, özeldede tasavvuf, cinsiyet ayrımı yapmaksızın ahlâklı, erdemli ve dürüst insanlar yetiştirmeyi amaçlamış, insan olmanın farkına varıp kulluğun idrakinin gerçekleşmesi için uğraşmıştır. Kur’an-ı Kerim’de de insanlar arasındaki üstünlüğün sadece takva ile olduğu (Kur’an-ı Kerim 49:13) vurgulanmıştır. Ayrıca Allah’ın günahattan arınan erleri sevdiğinden bahsedilmiş (Kur’an-ı Kerim 9:108), Allah’a verdikleri sözü yerine getiren erler övülmüştür (Kur’an-ı Kerim 33:23). Er kavramında cinsiyetten ziyade kulluk ve ubudiyet önem arz etmiş; takva da üstünlük vesilesi olmuştur.

12. Bilmediler kadrini ‘âlemde kalb-i ‘ârifin

N’ideyim ki *zâlike fazlullah yu ‘tîh men yeşâ’*

Şair, bu âlemde ârifin kalbinin kadrinin ve kıymetinin bilinmediğinden dert yanmaktadır. Ârif, irfânî bilgiye sahip olan kimsedir. Âlim ilim tahsili ile bilgiye ulaşırken ârif ilham ve hâl ile irfâna ulaşmaktadır. Keşif ve müşahede ile marifetullaha ulaşan ârif, vehbî bilgiye sahiptir. İlm-i ledün de denilen ve Hakk’ın katından gelen bu bilgi, Kehf suresinde anlatılan (Kur’an-ı Kerim 18:60-82), Hz. Musa’nın Hızır’dan öğrenmek istediği ilimdir. Şer’î ve zâhirî ilimler melek aracılığıyla gelirken ilham, aracısız ve doğrudan Hak’tan gelmektedir. Onun için ilhama ilm-i ledün denmiştir. Bu ilim kişiye özgü mahrem ve gizemli bilgidir (Uludağ, 2012, s. 185). İrfânî bilgiyi ikinci mısradaki âyet iktibasıyla şairin açıkladığı da görülmektedir. “Bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir.” (Kur’an-ı Kerim 62:4) mealindeki âyetten yaptığı iktibasla şair, bu bilginin Cenâb-ı Hakk’ın seçtiği kullara ihsan ettiği bir lütf olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

13. Fikr ü zikrile süpür bunda iken dil hânesin

Gönlün içre bulunur gâfil mebâş aksü’l- kasâ

Gaflet; nefsin arzularına uymak, zamanı boşa geçirmek, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak, değerli bir şeyin kıymetini takdir edememek demektir. Kalbin Cenâb-ı Hakk’ı zikretmekten, kişinin kâinatı tefekkür etmekten, verilen nimetlere şükretmekten mahrum kalması da gaflettir ki bu hâl, derin bir uykudur (Uludağ, 2012, s. 141). Şair, “zikir, fikir, şükür” üçgeninden fikir ve zikri salık vermektedir. Gönül hanesinden mâsivâyı ve gafleti arındırmanın yolu, şaire göre fikir (tefekkür) ve zikir süpürgesi ile temizlik yapmaktır. Arapçada düşünmeyi ifade

eden kelimelerin başında *nazar*, *tefekür*, *tedebbür*, *i'tibar* ve *taakkul (akl)* gelmektedir. Tefekür de, kalp gözüyle bakmak, düşünmek manasındadır. Düşünmenin konusu başta bizâtihi Kur'ân'ın mesajı olmak üzere bu mesajın aydınlaticılığı ve yol göstericiliği ışığı altında Tanrı-insan-âlem ilişkisidir (Kutluer, 1994, s. 53). İnsanı, kâinatı okumayı bilmek gerekmektedir. Şair de “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken ve yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılış hakkında derin derin düşünürler.” (Kur'an-ı Kerim 3:190-191) mealindeki âyeti hatırlatırcasına zikir-fikir gerekliliğini tedai ettirmektedir.

Köstendilli beyitte gönül eve benzetmiştir, zaman içinde evde biriken çer çöp ve kirleri temizlemek için tefekür ve zikir süpürgesi ile arındırmak gerekmektedir. Benzer şekilde zikrullahın tecellilerini, Bahtî mahlasıyla şiirler yazan I. Ahmed'in meşhur ilahisinde de terennüm etmek mümkündür:

“Dil hânesi pür-nur olur

Envâr-ı zikrullâh ile

İklîm-i dil ma'mur olur

Mi'mâr-ı zikrullâh ile

...

Zikreyle hakkı her nefes

Allah bes bâkî heves

Bes gayrıdan ümmîdi kes

Tekrâr-ı zikrullah ile”

(Kayaalp, 2019, s. 19)

Kalbin fikir ve zikir ile temizlenmesi, asıl sahibinin tecellisine hazır hale getirilmesi mühimdir. Zira kalp masivadan arındırılmazsa, katılaştır hatta taşlaşır. Şair, gaflet kiri ile kalbin taştan da katı olduğunu dile getirmek için “aksü'l-kasâ” ifadesini kullanmıştır. Türkçe gönül kelimesinin yanında aynı beyitte Farsça mukabili olan dil kelimesi ile birlikte kullanımı da dikkati çekmektedir:

14. Gelmeden bu 'âleme kesb-i mâ'îşet mi hemîn

Bilmezem ki zâd u ferdâ eylemez mi iktizâ

Şair bu beyitte insanların dünya hırsları ve rızık hususundaki kaygılarına dikkat çekmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de “Yeryüzünde yürüyen her canlının rızıkı, yalnızca Allah'ın üzerindedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir. (Bunların) hepsi açık bir kitapta (levh-i mahfuz'da)dır.” (Kur'an-ı Kerim 11:6) buyurulmakla birlikte insanın gelecek ve rızık endişesi bitmemektedir. Hz. Peygamber de “Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, elbette O kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de rızıklandırır. Baksanıza onlar sabahleyin aç çıkar ve akşama tok dönerler.” (Ahmed İbn Hanbel, 1999, s. 19) buyurmaktadır. Varlık âlemine gönderilen her canlının rızıkına Allah kefildir, dünyaya gelmeden rızık yaratılmayan hiçbir canlı yoktur ve her mahlûkat kendi rızıkını yer. Şair beyitte, bahsettiğimiz âyet ve hadisler telmih yaparak dünyada rızık telaşına düşülmemesi gerektiğini belirtmektedir. Ama bu durumu “rızık seni nasıl olsa her yerde bulur, çabalamaya gerek yoktur” anlamında değil de “Çalış, çabala ve Allah'a hakkıyla tevekkül et ki rızıklanasın” anlamında vermektedir. Tasavvufta çalışıp kazanmanın hedefi, diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamak, bu yolla dünya konusundaki açgözlülüğün ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Bir anlamda hedef iç dünyadır, ancak bu iç dünya sûfinin kendi iç dünyasıyla sınırlı kalmamakta, diğer insanlara yapılan yardımın da toplumdaki aç gözlülüğü gidereceği fikrini içinde taşımaktadır (Erginli, 2006, s. 125).

15. Cân u dilden gûş idersen anladın çün maksadı

Cümle söz bir noktadır Hakdan irerse ger 'atâ

Şair, her şeyin bir noktadan meydana geldiğini söylemekte, Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ile cân u gönülden dinleyip idrak edilince maksadı kavramanın mümkün olduğunu dile getirmektedir. Şiirde de vurgulandığı üzere, maksadı fehm etmek ve hedefe ulaşmak için "cân u dilden" dinlemek, anlamak, çalışıp gayret etmek, yani samimiyet ve içtenlik gereklidir.

Nokta, kalemin kâğıt üzerine dokundurulması ile oluşmaktadır. Bu bağlamda noktadan harf, harften kelime, kelimelerden de kelam teşekkül etmektedir. Tasavvufta da nokta, harflerin başlangıcı ve sonu kabul edilmiştir. Zira noktaların yayılmasından ve çoğalmasından harfler oluşmaktadır ve bu yönüyle harflerin hepsi noktadan ibarettir. "Bunun gibi bütün varlıkların suretleri, her an Allah'ın bilgisinde ta'ayyün eder, bu ta'ayyün, varlıkların zuhuruna (ortaya çıkmasına) sebep olur. Bu sebeple kâinat, gerçekte ta'ayyün-i zâfînin, yani Allah'ın zatına ait sıfatı olan bilgi (ilim)inde belirmiş, yokluk âleminde zuhurundan ibarettir ve âlemlerin varlığı izafî (rölatif) varlıktır. Gerçek varlık, yalnızca Allah'ındır. Nokta o "zâfî ta'ayyün"dür, kâinat da adeta harflerdir." (Cebecioglu, 2004, s. 486-487)¹⁰ Kâinattaki her şey gibi insan da bir nokta (bir damla su) (Kur'an-ı Kerim 22:5; 16:4) ile hayata başlangıç yapmış, büyüüp gelişerek dünya macerasına ölümle son noktayı koymuştur. Cenâb-ı Hakk'ın lütfu ve inayetiyle insanoğlu, bir noktadan var olup dünya hayatında nokta misali yer tutması ile acizliğini idrak ederse, Zâtî taayyün noktasını da yaşamının nirengi noktası kıllarsa maksada erip kurtuluşa erenlerden olacaktır:

Beyyit ayrıca Hz. Ali'ye atfedilen "İlim bir nokta idi, onu cahiller çoğalttı"¹¹ rivayetini de akla getirmektedir. Buradaki nokta, tekillığı ifade etmektedir. Sonradan meydana gelecek kesret, sayısal olarak düşünülmemelidir. Bir anlamda çok olanın farklı şekillerde ifade edilmesi, hakikatin farklı yönleri ile anlatılmasıdır. Cahillerin çoğaltması ise cehaletten değil, ne kadar yorum yaparlarsa yapsınlar hakikate göre gerçeği ifade edemeyecekleri için hakka göre cahil sayılmalarından dolayıdır (Yücer, 2017, s. 219-220).

16. Aldamasun gönlünü şâl u kabâ-yı dehr-i dün

Şöhreti dünyâdır ancak şübhesiz nâr-ı lezâ

Dünya, edebî ve tasavvufî eserlerde dün ve denî (alçak, kötü) vasıfları ile sıkça anılmaktadır. Kasidenin başında denî vasfını kullanan Köstendilli'nin şimdi de dün sıfatını kullandığı görülmektedir. Şair, olumsuz sıfatlarla andığı dünyanın şalına ve kabasına da iltifat etmemek gerektiğini vurgulamaktadır. Zira şal, nemed, aba; kibirden uzak derviş kıyafetleri olduğu için (Öztoprak, 2010, s. 107; Çetin, 2020, s. 345) şair, dünyada sahip olunan değersiz ve kıymetsiz şeylere gönül verip aldanmanın, dünyanın şan şöhretine kanmanın cehennem ateşine (nâr-ı lezâ) sebep olacağını dile getirmektedir. Beyitte geçen lezâ; 'halis ateş' anlamına gelen bir kelime olup Kur'ân'da bir yerde geçmekte (Kur'an-ı Kerim 70:15-16) ve 'bedenin uç organlarını söküp koparan' diye nitelendirilmektedir (Topaloğlu, 1993, s. 227). Dünyada sahip olduğumuz mal mülk, para, makam gibi şeylerin getirdiği şöhret ve riya, halkın nazarında itibar sahibi kimseler için bir yönüyle fitnedir. Bu fitneye düşürülenler ibadetlerini, iyiliklerini, ilim konusundaki ilerlemelerini herkese göstermek ve gösterdiği kişilerden takdir kazanmak isterler; böylelikle Allah rızasını ve övgüsünü arka plana atarlar. "Şöhret afettir"¹² rivayeti de, bu bağlamda hatırlanmalıdır. Beyitte şöhretin nefsilığı, şeytanılığı ve dünyeviliği vurgulanmış; dünyada buna aldanmaların cehennem yolunda oldukları söylenmiştir:

¹⁰ Noktanın sembolik anlamı hakkında ayrıca bkz. (Tabakoğlu ve Maden, 2019, s. 61-93).

¹¹ Aclunî bu rivayetin hadis olmadığını, kelâm-ı kibâr olduğunu ifade etmiştir. (Aclunî, 2000, II, s. 79).

¹² Suyûtî bu sözün Rûyânî'ye ait olduğunu ifade etmiştir. (Suyûtî, 2004, I, s. 438).

17. Gir gönül mektebine bir dem göresin neydügin

Kim degil 'ilm-i ilâhî kıyl u kâl ü iddi'â

Kasidenin devamında Köstendilli, gönül mektebine girmenin lüzumuna işaret etmektedir. Tasavvufta ve tasavvuf edebiyatında mühim bir kavram olan gönül; ilâhî tecellilerin yansıdığı, Allah'ın nazar ettiği mukaddes bir mekân olarak anlamlandırılmaktadır. "Allah suretlerinize ve mallarınıza bakmaz; ancak amellerinize ve gönüllerinize bakar." (Müslim, Birr, 34) hadis-i şerifinde de vurgulandığı üzere insana değer ve anlam katan şey gönüldür. Bir anlamda insanın topraktan yaratılan beden ve teninden ziyade ruhunun ve gönülünün mühim olduğuna yapılan bir vurgu söz konusudur. İnsan yetiştirmenin yolu da gönül eğitiminden geçmekte, gönül eğitimi denilince de akla tasavvufî terbiye gelmektedir. Fıtraten içinde iyilik ile kötülüğün mücadele halinde olduğu insanın kemale ermesi ve olgunlaşması, değerler eğitimi ile alakalıdır. İşte gönül mektebi, bu manada önem kazanmaktadır.

Beyyitte, "Gönül okuluna gir, kendini gör ve bu okuldaki tasavvuf eğitimini tamamla! Zira bu eğitim, asılsız iddialar gibi dedikodu değildir; bilakis ilahi ilimden beslenmektedir" denilmektedir. Şair gönlü kıl ü kâlden (boş söz, dedikodu) arındırmaktan bahsetmekte, Dede Ömer Rüşenî'nin "Tasavvuf terk-i kıl ü kâle derler" (Tavukçu, t.y., s. 47) mısraını hatırlatmaktadır.

18. Hürrem ü hüznüne bağlanma cihanın ey gönül

'Âkil olan 'âlem içre bakmadı az u çoğa

Gönül mektebine girmekten ve gönlü kıl ü kâlden arındırmaktan bahsettikten sonra Köstendilli, teşhis sanatından istifade ile gönlüne hitap ederek kasideye devam etmekte, cihanın sevinciyle mutlu olup hüznüyle elem duymanın yersizliğini hatırlatmaktadır. Şaire göre akıllı olan kimse, âlem içindeki dünyalıkların az ya da çok oluşuna bakmayan, bunlardan dolayı hüznü, gurur ve kibre kapılmayandır. Zira dünya nimetlerinin hepsi fani ve gelip geçicidir. Dünya hayatı, ebedî âleme geçiş için bir durak ve hazırlık mekânıdır. Burada sahip olunan nimetlerin sevgisini gönle yerleştirmemek için gayret göstermek gerekir. Aklını kullanan ve bu ilkeyi unutmayan kimse, kalıcı sevinçleri tadabilecektir. Bu ilke, şairlerin pek çoğunun da hatırlattığı bir ilkedir.

19. Yâr-ı gârın bu denî dünyâ-vâr amma aç gözün

Kankı 'ahdine vefâ itdi cihân-ı bî-vefâ

Süleyman Şeyhî, ilk mısradaki dünyayı yine denî vasfıyla, ikinci mısradaki ise cihân-ı bî-vefâ terkiibinden anlaşıldığı üzere vefasızlığı ile zikretmektedir. Teşhis sanatı ile dünyayı kişileştiren şair, onu yâr-ı gâr yani mağara arkadaşına benzetmiştir. Bu terkip bize ilk olarak Hz. Ebubekir'i hatırlatmaktadır (Kur'an-ı Kerim 9:40). Zira hicret boyunca yaşanan ve Sevr mağarasında karşılaşılan zorluklara Hz. Peygamber ile beraber katlanarak Onu korumak için her şeyi göze alan, her türlü fedakârlığı yapan Hz. Ebubekir'e "Peygamberin mağaradaki arkadaşı" manasında *yâr-ı gâr* lakabı verilmiştir. Bu lakap, Türk Edebiyatında mecazen "yakın dost, güvenilir arkadaş" anlamında da kullanılmıştır (Uzun, 2013, s. 324). Şair, muhatap aldığı gönlüne seslenmeye devam ederek, "Sen bu alçak dünyaya o kadar güvendi ki, dünya ile arandaki ilişkiyi Hz. Ebubekir ile Peygamberimizin dostluğuna benzettin, lakin dünyanın vefasızlığını, güvenilmezliğini, alçaklığını unuttun. Daldığın gaflet uykusundan uyan, gözlerini aç ve vefasızlığı gör." demektedir. "Hangi ahdine vefa etti?" cümlesinde şair, tecahül-i arif yaparak cevabını bildiği bir soruyu bilmiyormuşçasına sormaktadır. Ayrıca ikinci mısradaki teşhis sanatından istifade ile dünya, vefasız bir insan gibi düşünülmüştür.

20. Mest olup bî-mey bu 'işret içre kesretde dilâ

Bilmezem hâtırına gelmez mi 'aceb darü'l- bekâ

Şair, bu beyitte dünyayı kesret âlemi olarak ifade etmektedir. Kesret tasavvufî terim olarak, varlıkların var oluşlarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var kabul etmektir. Vahdet ise bütün varlıkların varlığını Tanrı varlığından görmektir. Bu durum tıpkı denizin vahdeti, dalgaların kesreti gibidir. Dalgalar göze çok görünüyorsa da aslında denizden bir parça olup ondan ayrı düşünülemez. Böylece kesret nazarı ve itibarı olur. Âlem-i kesret, bu dünya âlemidir (Pala, 2014, s. 267). Sarhoş olmak manasındaki mestlik, kişinin içki ve uyuşturucu madde alması neticesinde ayıldıktan sonra o esnadaki söz ve fiillerini bilmeyecek derecede akli melekelerinin zaafa uğramasını ifade eder (Dönmez, 2009, s. 141). Meczâî manada ise; aşk, sevgi, zevk vb. bir duygudan dolayı kişinin aklının başından gitmesi demektir. Dünyada insanı mest edecek pek çok şey var iken “bî-mey mest olmak”, tabiri caizse içmeden sarhoş olmak da tasavvufî manada değerlendirilebilir. Çünkü ezal bezminde Cenâb-ı Hakk'ın sunduğu ilâhî aşk şarabını içen insan, gerçek anlamda kendinden geçmiş ve başka hiçbir varlığa sevgi ve muhabbet besleyemez olmuş, başka şaraba ihtiyaç duymamıştır. Bu söyleyişe başka şairlerde de rastlamak mümkündür. Ahmed Paşa'nın;

Cânıma bir merhabâ sundu ezelde çeşm-i yâr

Öyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim

(Tarlan, 1992, s. 211)

beyti ile Fuzûlî'nin;

Eyle ser-mestem ki idrâk etmezem dünyâ nedür

Men kimem sâkî olan kimdür mey-i sahbâ nedür

(Fuzûlî, 2000, s.474)

beyitleri bu bağlamda zikredilebilir. Nef'î de bir beytinde üzüm suyundan yapılan şarap ile ilahi aşk şarabını mukayese etmektedir. Buna göre maddî şarap önce keyif vermekle birlikte sonra baş ağrısı yapmakta, bir müddet sonra da dert ve sıkıntıları artırmaktadır. Daha dünyaya gelmeden elest bezminde aşk şarabı ile mest olan âşıklar ise onun verdiği keyif ve huzur ile bu dünyanın gelip geçici şarabına minnet etmemektedir.¹³ Köstendilli'nin de vurguladığı husus, bu minvaldedir. Şair yine gönüne hitap ederek sormaktadır: “Kesret âleminde (dünyada) geçici ve aldatici güzelliklerle, içmeden dahi kendinden geçip ebedilik yurdunu (ahireti) unutacak kadar mı akli melekelerini zaafa uğrattın? Hâlbuki bilmez misin dünya bir ekin tarlasıdır ve burada ne ekersen darü'l-bekâda onu biçersin?” Bu nasihatler hem kendisi için hatırlatma, hem de okuyanlar için birer ikaz mesabesindedir.

21. Kankı hâlidir ki cânâ ağlamazsın gülmeden

Gice gündüz mü'mine layık olan etmek bana

“Cânâ” hitabı ile aslında kendine seslenen şair, gülmek ve eğlenmekten başka bir şey yapmayıp akıbeti hakkında endişe duyup üzülmemesine şaşırmakta, bu hâlin mümine yakışan bir hal olmadığını dile getirmektedir. Oysaki layık olan tavır, gece gündüz zikirten uzak olmayıp dünyevî refahının ötesinde manevî akıbetini düşünüp kafa yormak ve gereğini yapmak olmalıdır. Buna rağmen halen gülüp eğlenme ve dünyevî zevkler peşinde koşma haline anlam verememektedir. Kendisi için münasip olanın, mümine yaraşır şekilde yaşamak olduğunu bilmekte ve bunun gerçekleşmesi için niyazda bulunmaktadır. Bir şeyi bilmek ile yapabilmek aynı şeyler değildir. Şair burada, ilmi ile âlim olma değil âmil olma ilkesinin önemine işaret etmektedir. Hayatına düstur edinip yaşamak, bilmekten öte çaba ve gayret gerektirmektedir.

22. Dâr-ı mihnetdir bu dünyâ mâ-hasal derd ü elem

Mülk ü mâl ehl ü 'ıyâl artdıkça artmakta belâ

Üzüntü ve sıkıntı çekilen yer olması hasebiyle mihnet-gâh olan dünyada sahip olunan her şey (mal, mülk, çocuk, eş, şan, şöhret...), dünyaya düşkünlüğü daha da artırır. Mal, mülk ve aile arttıkça sıkıntılar artmaktadır.

¹³ Konuyla ilgili detaylı bilgi ve daha çok örnek için bkz. (Doğan, 2008, s. 63-98).

Zira dünyaya düşkünlük arttıkça Allah'ı anma, zikir ve ibadetler zamanla sekteye uğrar. Dünya nimetleri ne kadar fazla olursa, insanın imtihanı da bir o kadar büyük olur. Kişi elindekilerle yetinip gözünü daha fazlasına dikmezse rahat ve huzurlu bir hayat sürer. Beyitte ifade edildiği üzere sıkıntı yurdu olan dünya, insana zaten dert ve keder vermektedir. Tamahkâr olup bu nimetlerinin artmasını isteyen, aslında sıkıntı ve belanın artmasına talip olur. Dünyalıkların çoğalması, kişiyi Allah'ı anmaktan alıkoyar, zamanla kalp de kararır. Dünyaya meyletmek ile sıkıntıların artması arasında doğru orantı olduğu görülmektedir.

23. Tâ ölünce şehvet-i hayvânîden dönmezsün

Kul isen kulluk gerekdir pâdişâha dâ'imâ

Ahsen-i takvim olarak yaratılmış(Kur'an-ı Kerim, 95/4) insan, fitratı ve sahip olduğu nefis gereği hem iyiye hem de kötülüğe meyillidir. İnsan nefsinin yaratılışında şehvete, günaha ve kötülüğe doğru bir eğilim vardır. "Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder" (Kur'an-ı Kerim 12:53) âyeti, nefsin kötü fiillerin kaynağı oluşuna işaret etmektedir. İstek ve şehvî duyguları artıran, arzu ve isteklere doymayan nefis, kendi gücünü bu yönde kullanmaktadır. Bu sebeple insan, sadece kendi nefsiyle baş başa kalsa kötülüğe sürüklenir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu gerçeğe şöyle dikkat çekilmektedir. "Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı..." (Kur'an-ı Kerim 3:14)

Nefsin istek ve arzuları içinde baskın bir duygu olan şehvet, insanın hayvanla ortak yanını teşkil eder. İnsana ait iki temel duygu olan Beyitteki *şehvet-i hayvânî* ifadesi, hem kontrol altına alınamamış arzular anlamına gelmekte hem de bu hususu düşündürmektedir. Zira insanın biri hayvanlara, diğeri meleklerle benzeyen iki yönü bulunmaktadır. Bu bağlamda yeme içme ve cinsel ilişkiyle ilgili bedensel arzuları (şehvât) yönünden hayvanlara; hikmet, adalet, cömertlik gibi ahlâkî güçleri bakımından meleklerle benzetilmektedir. Allah'ın insanlara iki yol gösterdiğini bildiren âyetin de (Kur'an-ı Kerim 90:10) işaret ettiği üzere, insanın içinde iyi ile kötünün mücadelesi her daim mevcuttur. İnsan aklını kullanarak ahlak-ı hamide sahibi olursa melekler mertebesine çıkabilecekken nefsinin esiri olup hayvanlardan daha aşağı seviyelere inebilmektedir. Hatta Kur'ân-ı Kerim'de buyrulur "Andolsun, biz cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkıncıdır. İşte asıl gafiller onlardır." (Kur'an-ı Kerim 7:179) mealindeki âyet, durumu anlatmaktadır.

Süleyman Şeyhî, bu beyitte dünya nimetleri ve kişisel hazlar karşısında nefsi ile mücadele eden insanı anlatmakta, ona kulluk mertebesini hatırlatmaktadır. İnsan yaşadığı sürece pek çok işi yapabilir; fakat yaratılmasındaki esas maksat, Allah'a kulluk etmesidir. "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" (Kur'an-ı Kerim 51:56) mealindeki âyette de bu hususa işaret edilmektedir. Asıl kulluk, kula kul olmak değil kulları yaratan Sultan'a kul olmaktır.

24. Ey gönül insafa gel dünyâ kime yâr oldu kim

Sana dahi yâr ola son demde bu dâru'l- fenâ

"Ey gönül" nidasıyla seslenen şair, "dâru'l-fenâ" terkibi ile dünyanın geçiciliğini vurgulamaktadır. Misafir olup konakladığımız, yediğimiz, içtiğimiz ve en önemlisi de ahirete hazırlık yapma mekânı olan dünya ve içindekiler gelip geçicidir. Bu bağlamda şair, "Ey gönül, gel hakikati kabul et, nefesine değil vicdanına uy! Bu geçici dünya kime yar oldu ki son nefeste sana yar olsun." demektedir. Ayrıca haksızlıktan ve merhametsizlikten vazgeçip adaletle davranmayı, nefse değil vicdana uymayı salık vermektedir. Kasidede sürekli hatırlatıp durduğu

bu hakikatleri tekrarlamakta, manzumenin sonuna gelirken “insafa gel” çağrısı ile “nasihatın bu kadarı da fazla, yeter artık” şeklinde bir ikazda bulunmaktadır.

25. Aç gözün ‘ârif isen kendin halâs eyle bugün

Kaplamış dört yanını gaflet ile hırs u hevâ

Ârif; Allah'ın sırları kendisine açılmış olan, herkesin göremediği manevî gerçekleri gören, anlayan kimsedir. Buna göre ârif, âlimden farklıdır. Âlim dış âlemi bilen, ârif ise ezel sırları kendisine açılmış olan; Allah'ı, kâinatı, nefsinı tanıyan, bilen irfân sahibi kimselerdir. Süleyman Şeyhî, “Eğer ârif bir zât isen, bu sözlerimle kendine gel, nefsinin isteklerini değil sadece ihtiyaçlarını ver ki onun şerrinden kurtulabilesin.” demektedir. “Gözünü açmak” (Ayverdi, 2011, s. 436) deyimini kullanırken baş gözünün yanında cân gözünü açmayı, basiret sahibi olmayı da salık vermektedir. Zira irfânî bilgiye erişmenin yolu, buradan geçmektedir. İnsanı çepeçevre saran, dört bir yanını kuşatan gaflet, hırs, hevâ gibi hususiyetlerden bahsetmekte, bunlardan halâs olunca ârif olmanın mümkün olduğunu söylemektedir. Bahsi geçen özellikler, nefis mertebelerinin en alt seviyesinde olan nefis-i emmare dairesinin hususiyetleridir ki cimrilik, haset, kibir, öfke, kötü ahlâk, şehvet ve gaflet gibi hayvânî sıfatlarla muttasıftır. Bu aşamadaki nefis, sahibine kötülük yapmayı emrettiği için hak ile batılı, hayır ile şerri birbirinden ayırt edememektedir. Bu nedenle sâlikin çok dikkatli ve uyanık olması gerekir. Şehvet sahibinin nefsi zayıflatmak için yeme-içme ve uykuyu azaltması gerekmektedir. Çünkü onun şerrinden kurtulmak, ancak onu güçsüz hale getirmekle mümkündür (Muslu, 2016, s. 341).¹⁴

26. ‘Aklını başına cem’ it kendini fehm it onat

Bir gühersin şöyle kim vallâhi yokdur hiç bahâ

Kasidenin sonuna doğru Şeyhî'nin nasihatleri arka arkaya dizdiği görülmektedir: “Aklını başına toplama, kendini bil, sıratı müstakim üzere ol!” Bu kadar uyarıdan sonra insanın kıymetini vurgulamakta, paha biçilemeyen bir güher (inci) oluşunu söylemek suretiyle eşref-i mahlûkat oluşunu ihsas ettirmektedir. Bu beyitler Mevlevî şair Şeyh Galib'in meşhur

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen (Kalkışım, 1994: 180-181)

söyleyişini hatırlatmaktadır. “Kendini fehm etmek”, tanıyıp bilmek önemli ilkelerden birisidir. Tasavvufî kültürde de meşhur olan bu husus, “Kendini bilen, Rabbinı bilir” (Aclunî, 2000, II, s. 312-313)¹⁵ rivayetini hatırlatmaktadır. Kendi haddini, kâinatındaki konumunu, görevini, yaratılış gayesini, kendisinin fani, aciz ve zayıf olduğunu bilip idrak eden kimse Rabbinin ilmini, baki olduğunu, kudret ve ilmini de bilir. Yunus'un da ilimden kastettiği şeyin, kendini bilip kâinat kitabını okumak olduğunu, aksi halde edinilen ilmin faydasız olduğunu söylediği şiiri meşhurdur:

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur

Okumakdan ma‘nî ne kişi Hakk’ı bilmekdür

Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emekdür

(Tatçı, 2008, s. 114)

Köstendilli Süleyman Şeyhî de beytinde, eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insanın kendi yaratılışını, mahiyetini, değerini ve Allah karşısındaki aciziyetini bilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

¹⁴ Nefsin edebî metinlerdeki ele alınış şekli hakkında bkz. (Kayaokay, 2017).

¹⁵ Rivayet hakkında değerlendirme için bkz. (Yıldırım, 2000, s. 229).

27. Düşdi bu zâhir dilinden Şeyhiyâ bir nev-zemîn

Dilerim ihsân ide te'sîr Cenâb-ı Kibriyâ

Şair makta beytinde tecrid sanatından istifade ederek kendine hitap etmekte, yeni bir tarz ve üslup ile dilinden dökülen şiirin tesirli olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz etmektedir. Makta beyti aynı zamanda bu kasidenin fahriye ve dua bölümüdür. Beyitte geçen dil kelimesini tevriyeli olarak düşünmek daha anlamlı olacaktır. Zira şair, dilinden yeni bir üslupla dökülen bu sözlerin diline yani gönlüne etki etmesini de dilemektedir. Elbette hem kendisinin gönlüne dokunması hem de okuyup dinleyenler için müfid ve müessir olması, şairin niyazında gizlidir. Çünkü dünya hayatının geçiciliği ve imtihan yeri oluşu her ne kadar herkes tarafından bilinip dille ikrar edilse de gerçeği kabullenip ona göre hareket etmek, gönlün (dilin) de tasdiki ile gerçekleşmektedir.

İlk mısırda nev-zemîn bir şiir söylemek suretiyle kendini ve şiirini öven şair, ikinci mısırda dua ve niyazda bulunmaktadır. Bilindiği üzere Klasik dönemde şairler, şiirin ince nükteler içermesi yanında hayal, mana, mazmun ve kelime seçiminde çok hassas davranmış, yeni bir tarzda söylenmesi gerektiğine inanmışlardır. Bu yüzden de kimse tarafından kullanılmayan yeni söyleyişleri bulmak için çaba sarf etmişler, zamanla şiirde “kudemanın köhne tarzı”nı terk edip yeni olanı bulmak istemişlerdir. Ancak ufak tefek istisnalar dışında eskinin hayat tarzının ve edebiyat anlayışının büyük oranda devam etmesi, şairleri “kudema tarzı”ndan kurtaramamış, onlardaki yenilikler de yeni bir mazmun, alışılmadık bir kafiye ve rediften öteye geçememiştir. Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin de yaşadığı 18. yüzyıl şairleri, “şi'r-i ter, şi'r-i tâze, tâze-tarh, tâze zemîn, nev-zemîn, tâze-şi'r, tâze-edâ, tâze-zebân, tâze-gû, bîkr-i ma'nâ” gibi kelime ve tamlamalarla şiirin yenilikler içermesi ve yeni bir üslupla söylenmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Horata, 2018, s. 15-16). Köstendilli de şiirinde yeni bir zemin bulunduğunu ifade ederken yeni söylem bulunduğunu vurgulamanın yanında diğer şairlerden nazire isteme arzusunu da dile getirmektedir (Yılmaz, 2018, s. 1662). Zira Şeyhî'nin başka bir gazelinin makta beytinde dile getirdiği husus, yine buna işaret etmektedir:

Şeyhiyâ berceste lâ-kaydâne tarh it nev-zemîn

Bir gazel tanzîr idip ser-levha-i dîvâna at

(G. 23/7)

Sonuç:

Şairin dünya hayatı ile ilgili tavsiflerinden ve tavsiyelerinden oluşan, *Dîvân*'ında yer alan kaside, klasik üslubun dışında değerlendirebileceğimiz bir manzumedir. Bu durum, şairin kasidelerinde sıklıkla gözlemlenen bir üslup özelliğidir. İncelememize konu olan kasidede, sadece teşbib, dua ve fahriye bölümlerinin olduğu görülmektedir.

Şeyhî, kasidesinde dünyayı anlatmak için “dehr, âlem, dünya, hayâl, cihân, dâr” kelimelerini kullanmıştır. Dünya ile ilgili tavsiflerin, tasavvufî ve edebî geleneğe uygun bir şekilde olumsuz olduğu görülmektedir. Beyitlerde bu bağlamda “lu'b-ı sıbyân, lu'b-ı dehr, cife, hayâl-i fânî, denî, dün, bî-vefâ, dâr-ı mihnet, fânî, fenâ” gibi sıfatların zikredilmesi dikkat çekicidir. Kasidenin neredeyse tamamında şairin âyet ve hadislerden iktibas yahut telmih yolu ile istifade etmesi, söylediklerini güçlendirmek içindir.

Fani ve vefasız dünya karşısında insanın konumuna ve kıymetine vurgu yapan şairin insan için güher (inci, elmas, mücevher) vasfını kullanması, eşref-i mahlûkat oluşuna ve şanına yakışır şekilde hayatını idame ettirmesi gerektiğine işaretler. “Gözünü aç, kendini bil” şeklindeki ikazlar da bundan dolaydır.

Şair kasidesinde pek çok edebî sanattan istifade etmekle birlikte tecâhül-i ârif sanatı özellikle dikkat çekicidir. Bu husus hem okurun dikkatini celb etmek hem de dünyanın değersiz ve geçici olduğunu bildiğimiz halde içinde bulunduğumuz gaflete vurgu için olmalıdır.

Kasidenin tamamında, konu ile ilgili anlatımı teyit ve tekit eden ifadelerin (dinle â, hâ...) ve soruların kullanılması da manidardır. İlk mısraında “dinle â” uyarısı ile başlayan kaside, “â” redifi ile devam ederken her bir beyitteki tavsiye ve uyarılara kulak vermek gerektiği imasını taşımaktadır.

Kasidenin tamamında “ey gönül, dilâ...” gibi hitaplar ile bütün söylenenler karşısında muhatabın gönül olduğuna da vurgu yapılmaktadır. Zira her ne kadar insan bu hakikatleri bilse ve dilinden doğru olanları haykırsa da, gönlüne kabul ettirmesi zor olmaktadır. Çünkü dünya, çekici nimetleri ile insanı gâfil avlamaya devam etmektedir. Dünya hayatı ile ilgili dilinden çıkanları insanın dilinde (gönlünde) tasdik edip hayatına aksettirmesi mühimdir. Kasidenin makta beytinde şairin dilinden dökülenlerin tesirli olması için Cenâb-ı Hakk’a dua ve niyazda bulunması da bunu teyit etmektedir.

Kaynakça

- Aclunî (2000). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'Amme'stehere Mine'l-Ehâdis 'Alâ Elsineti'n-Nâs*. I-II. thk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî. yy.: Mektebetu'l-Asriyye.
- Ahmed İbn Hanbel (1999). *Kitâbü'z-Zühed*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Akalın, D. (2015). XIX. Yüzyılda Osmanlı İdaresi Altında Balkanlar ve Köstendil. *Yeni Türkiye (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı II)*, 67, 1674-1694.
- Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, İ. H. (2002). .Kenz-i Mahfi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 25, 258-259.
- Ayverdi, İ. (2011). *Kubbealtı Lugatı, Misallı Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Bedruddin el-Aynî (ty). *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. I-XXV, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Buhârî (h. 1422) *Sahîhu'l-Buhârî*. I-XI, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. Dâru Tavkî'n-Necât.
- Canım, R. (2021). Bulgaristan'ın Kaplıcalar Şehri Köstendil'in Türk Kültür ve Edebiyat Tarihindeki İzlerine Dair. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*. 3 (2), 289-300.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları.
- Ceyhan, S. (2010). Süleyman Şeyhî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 38, 108-109.
- Çetin, K. (2020). Necâtî Bey ve Mihrî Hatun'un “Nemed” Gazellerinin Karşılaştırılması. *Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature*. 6 (3), 344-355.
- Çetinkaya, Ü. (2008). Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3(4), 279-334.
- Derman, M. U.; Uzun, M. İ. (1992). Besmele. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 5, 532-537.
- Dikmen, M.; Çetin, K. (2020). Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Kaleminden Dile Gelen Bahar ve Çiçekler. İ. Güleç ve Ö. S. Güler (Ed.). *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî* içinde (s. 289-302). İstanbul: Vakıf Araştırmaları Merkezi (VAKAR).
- Doğan, M. N. (2008). Divan Şiirinde “Şarap” Metaforları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 38, 63-98.
- Dönmez, İ. K. (2009). Sarhoşluk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 36, 141-145.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî. (h. 1409). *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*. I-X, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Erginli, Z. (2006). Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Toplu Bir Bakış. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (2), 117-181.
- Ertem, R. (1995). *Şeyhülislâm Yahyâ Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fuzûlî (2000). *Leylâ ve Mecnûn Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*. Haz. Muhammed Nur Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökdemir, A. (2020). Köstendilli Süleyman Şeyhî Dîvânında Nakşibendilik. İ. Güleç ve Ö. S. Güler (Ed.). *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî* içinde (s. 273-288). İstanbul: Vakıf Araştırmaları Merkezi (VAKAR).
- Güleç, İ. (2020). Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Dîvânı ve Şiir Dünyası. İ. Güleç ve Ö. S. Güler (Ed.). *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî* içinde (s. 243-271). İstanbul: Vakıf Araştırmaları Merkezi (VAKAR).
- Güler, İ. (1999). Osmanlı Popüler Dinî Edebiyatında 'Dünya'ya Karşı Mesafe Bilinci. *İslâmiyât -Osmanlı Özel Sayısı-*. 3(4), 33-49.
- Horata, O. (2018). XVIII. Yüzyılda Sosyo-Kültürel ve Edebî Hayat. *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 3-21.
- Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kayaalp, İ. (2019). *Bahî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64301,bahtisultan-i-ahmed-divanipdf.pdf?0>
- Kayaokay, İ. (2017). *Klasik Türk Şiirinde Nefs*. İstanbul: H Yayınları.
- Kemikli, B. (2000). Türk Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Sun'ullâh-ı Gaybî'nin Devriyyesi. *İslâmî Araştırmalar*, 13(2), 217-226.
- Kısakürek, N. F. (2018). *Çile*. 89. Baskı. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Köstendilli Süleyman Şeyhî. *Dîvân-ı Şeyhî-i Köstendilî*. İstanbul Üniversitesi TY. 1784. Erişim adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty01784.pdf>
- Kundakcı, M. (2018). *Köstendilli Süleyman Şeyhi Efendi Divanı'nın Tenkitli Metni*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kutluer, İ. (1994). Düşünme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 10, 53-57.
- Muslu, R. (2016). Merâtib-i Nefs ve Tezkiye. K. Özköse (Ed.). *Tasavvuf El Kitabı* içinde (s. 337-365) 4. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Müslim b. Haccâc (ty). *Sahîh-i Müslim*. I-V. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Öztoprak, N. (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 4, 103-154.
- Pala, İ. (2014). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Polat, E. ve İslamoğlu, A. (2018). 17. Yüzyıl Dîvânlarında Dünyanın Geçiciliğine Dair Nasihatler. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 13(9), 213-238.
- Suyûtî (2004). *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*. I-II. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Tabakoğlu, M. ve Maden, Ş. (2019). Nokta Metaforu ve Vahdet Üzerine Eklektik Bir Metin: Noktâtü'l-Beyân Risâlesi. *dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*. 7(13), 61-93.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). *Yûnus Emre Dîvânı, Tenkitli Metin*. İstanbul: H Yayınları.

- Tavukçu, O. K. (t.y.). *Dede Ömer Rüşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkitli Metni*, Erişim adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0&_tag1=996F7C32D7C6FAEAEA37BAD6DEF222CAA2A64231&crefer=B9B1E710449689127931CC7C50517A1F088049A93C64C349C5BDB657933A2EE0,
- Topaloğlu, B. (1993). Cehennem-Kelâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Cilt 7, 227-233.
- Uçman, A. (2014). Devir Nazariyesi ve Osmanlı Tasavvuf Edebiyatında Devriyeler. A. Y. Ocak (Haz.). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm)* içinde (s. 575-625). II. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uludağ, S. (1994a). Devir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 9, 231-232.
- Uludağ, S. (1994b). Dünya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 10, 22-25.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1994). Devriyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 9, 251-253.
- Uzun, M. İ. (2013). Yâr-ı Gâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 43, 324.
- Yıldırım, A. (2000). *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, B. (2019). *Kesret Çarşısında Bir Hikmet Dükkanı: Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Yılmaz, A. (1989). *Köstendilli Süleymân Şeyhî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, A. (2020). Köstendilli Süleyman Şeyhî: Hayatı, Eserleri, Türk-İslâm Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneği İçindeki Yeri. İ. Güleç ve Ö. S. Güler (Ed.). *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî* içinde (s. 13-41). İstanbul: Vakıf Araştırmaları Merkezi (VAKAR).
- Yılmaz, K. H. (2018). Divan Şairlerinin Meydan Okumaları ve Kendi Şiirlerine Nazire İstekleri. *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. (7)3, 1660-1668.
- Yücer, H. M. (2017). Vahdet-i Vücûd Nazariyesinin İzahında Nokta Sembolizmi ve Muhyiddin-i Rûmî'nin Temsîl-i Nokta Adlı Eseri. *Journal of History Culture and Art Research*. 6 (2), 199-278.
- Zebîdî. (2017). *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttakîn bi-şerhi İhyâi Ulûmi'd-Dîn*. I-XIV. 6. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Structured Abstract

Classical period Turkish Poetry has a very significant place in Turkish literature in terms of the literary figures it raised and the works written. This literary accumulation was not only limited to Anatolia, but also spread over a wide geography. During the Ottoman period, one of the geographies that led to the growth of many scholars, writers and poets was the Balkans, which was called Rumelia at that time. Besides its historical importance, this region is also an important literary and cultural center. One of the important poets of the Balkan geography is Süleyman Seyhî of Kyustendil (d. 1235 / 1819 - 1820).

The poet, whose full identity is Sheikh Mollazade Süleyman Şeyhî-i Köstendili-i Nakşibendi Efendi, was born in Kyustendil in 1750. The family of the poet, who lived in the late 18th and early 19th centuries, is known by the nickname Mollazade. The pseudonym of the poet, who is also a sect sheikh, is Seyhî. He wrote nearly thirty works in the field of religious-mystical literature. He wrote his works in Turkish and generally wrote them with the aim of making the subject easily understood by everyone. The biographies of saints named Bahru'l-Velâye, which he wrote, have a significant place. One of the important works of Suleiman Seyhî of Kyustendil, a scholar, sufi and poet, is Diwan. Since he is a Naqshi sheikh, his sufi poems are predominant in the Diwan.

One of the remarkable points in Suleiman Seyhî's Diwan is his eulogies. Although his odes have the integrity of the subject, the absence of classical eulogy sections such as nesib, teşbib, girizgah, tegazzül, fahriye, prayer, the absence of an addressee for praise or satire, the absence of intricate phrases and heavy metaphors made him different from other poets. One of the remarkable odes in this context is the fifth ode of the Diwan. The poem in question consists of 27 couplets. The eulogy, which was written in a righteous and guiding style, was written with the content of advice and counsel. From the first couplet, there is a narrative that reveals the view of the Sufi poet to worldly life. According to Suleiman Şeyhî of Kyustendil, the world is a place where people come and go for a certain period of time and stay temporarily. Inclining towards the world and giving heart to the world does not bring pleasure and pleasure to people, but it also causes torment and suffering. It reminds us that the life of this world is temporary, that it is the field of the hereafter, and that it is necessary to act accordingly.

Suleiman Seyhî used different concepts such as "realm, world, dream" in his ode to describe his worldly life. From the first couplet, the poet has described the world with definitions such as lu'b-i sıbyan (child's toy), lu'b-i dehr (worldly fun), reminding that it is worthless and simple, distracting people, and being mortal. He pointed out that just as a child gets distracted while playing and forgets everything, he will forget the hereafter when he is immersed in worldly pleasures and entertainment. Suleiman Şeyhî, who put his views on solid foundations by frequently quoting verses and hadiths, tried to keep people careful and awake in the face of the mortal and disloyal world. Because human beings have a precious place among the creatures created by Allah. In order to express this, he described people as pearls and jewels, and warned them such as "open your eyes, know yourself, listen". The poet, who explains to the last couplet of the ode, that one should not plunge into the worldly life with his advice style, includes honor and prayer in his maqta couplet. In the first line of the last couplet, he describes his poetry as nev-zemîn. Thus, he not only expresses his desire to reveal a new style by praising himself and his poetry, but also expresses that he wants nazire from other poets. In the second verse of the last couplet, he prays for his poem, which he wrote in a new style, to be effective.

Although many literary arts are included in the ode, the art of tecâhül-i ârif especially attracts attention. This issue must be both to attract the attention of the readers and to warn the people who are constantly forgetting and heedless, even though they know that the world is temporary and worthless. The use of the address "O heart" in the ode shows that the heart is addressed in a sense. Because even if a person knows these truths and tells them with his tongue, it is difficult for him to accept them in his heart. The world attracts people towards itself with its attractive blessings. The important thing is to confirm with our heart what we say with our tongue and reflect it to our lives as behavior.

In this study, it has been tried to explain the ode in Suleiman Seyhî's Diwan, which reflects his thoughts on worldly life. Thus, it has been tried to contribute to both understanding the text and making sense of the poet's thoughts.